

Key words: affixoids, abbreviate morpheme (abromorpheme), attributive abromorpheme, morpheme of transitional type, morpheme-severable abbreviate, morpheme dividable abbreviation, prefixoids.

Светлана Климович

ПРЕПОЗИТИВНЫЕ АТРИБУТИВНЫЕ АББРОМОРФЕМЫ И ПРЕФИКСОИДЫ

Статья посвящена проблеме определения статуса понятий “аффиксоид” и “абброморфема” в современной лингвистике, предложены пути разграничения аббревиатурных и аффиксоидных составляющих. В работе отмечено важность анализа внутреннего синтаксиса композитных образований и морфемно делимых аббревиатур, проанализированы критерии определения заимствованных компонентов в морфемной структуре слова и влияние десемантизации, установлено доминирование образования единиц за аббревиатурным образцом-моделью, обходя стадию соотношения словосочетание – предложение.

Ключевые слова: аффиксоид, аббревиатурная морфема (абброморфема), атрибутивная абброморфема, морфема переходного типа, морфемно делимая аббревиатура, префиксоид.

УДК 811.161.2

Світлана Ковтюх
(Кропивницький)

ВІДМІНКОВІ СЛОВОФОРМИ ЯК РЕЛЕВАНТНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

У статті розглянуто особливості системи словозміни українських прізвищ із погляду морфологічної парадигматики, зокрема зосереджено увагу на відмінкових формах цього підкласу антропонімів, що виконують функцію релевантних маркерів. Це стосується словоформ кличного відмінка однини прізвищ подвійного роду мішаної групи I відміни та чоловічого роду мішаної і м'якої груп II відміни, родового, давального, місцевого відмінків однини антропонімів чоловічого роду II відміни, родового відмінка множини прізвищ подвійного роду I відміни та чоловічого роду II відміни, знахідного відмінка множини всіх прізвищ, орудного відмінка однини різновідмінюваних власних назв чоловічого роду, називного, знахідного, кличного відмінків множини різновідмінюваних антропонімів обох родів на -ов, -ев (-ев), -ів (-їв), -ин (-їн) тощо. Розглянуто зв'язані форми називного, знахідного та кличного відмінків множини в поєднанні із числівниками два (дві), обидва (обидві), три, чотири та складених з кінцевими компонентами два (дві), три, чотири. Акцентовано увагу на контрастивних рисах словозміни омоніміїчних апелютивів, власних імен осіб, імен по батькові та прізвищ у сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: морфологічна парадигматика, елементарні парадигматичні класи, парадигма, словозміна, відмінкова форма, словоформа, флексія, прізвище, антропонім.

Різноаспектні проблеми антропоніміки були предметом ґрунтовних наукових розвідок багатьох українських мовознавців: Г. Є. Бучко, В. О. Горпинича, Л. Л. Гумецької, М. О. Демчук, Н. П. Дзятківської, І. М. Железняк, Р. Й. Керсти, І. І. Ковалика, Л. Т. Масенко, С. М. Медвідь-Пахомової, Р. І. Осташа, С. Є. Панцьо, Ю. К. Редька, Л. Г. Скрипник, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаша, П. П. Чучки та ін.

Розвиток української антропоніміки з кінця 60-х років минулого століття, відколи вона виокремилася в самостійну галузь, був би неможливий без взаємозв'язку з лінгвістами інших слов'янських народів, зокрема польськими, досягненнями яких чи не найбільше

репрезентована західнослов'янська ономастика. У Польщі видано низку теоретичних праць та ономастичних словників таких учених: В. Ташицького, С. Роспанда, Я. Мачинського, Х. Борека, І. Шумської та ін.

Прізвища як наймолодший підклас особових найменувань (на думку П. П. Чучки [8, с. 246]) в українській мові вивчали ще з кінця XIX століття А. І. Степович, М. Ф. Сумцов, В. І. Щербина, В. М. Ястребов, В. Ю. Охримович. Питання словозміни прізвищ до початку ХХІ століття не було предметом комплексного дослідження. У „Довіднику українських прізвищ” Ю. К. Редька засвідчено тільки окремі відмінкові закінчення вказаних антропонімів, відсутні певні їх групи, наприклад, прізвища мішаної групи І відміни, на -г та ін., у формах множини власних назв іменникового типу наголошена виключно флексія тощо [6]. У друкованих та електронних лексикографічних виданнях подано деякі словозмінні флексії, окремі відмінкові форми та парадигми, у яких засвідчено й помилкові випадки [2, с. 5–6, 23].

2010 року захищена кандидатська дисертація О. М. Кашталян „Словозмінна парадигматика українських прізвищ”, яка стала основою однойменної монографії, опублікованої у 2012 році, проте в останній ми на правах наукового редактора та співавтора здійснили низку змін і доповнень, окреслили проблемні моменти. У двох останніх працях систему словозміни власних особових назв досліджено з погляду морфологічної парадигматики, виокремлено елементарні парадигматичні класи з урахуванням низки релевантних чинників, у вигляді додатків подано таблиці відмінювання та репертуар елементарних парадигматичних класів українських прізвищ.

Мета статті – визначити актуальні відмінкові словоформи українських прізвищ, що є специфічними, знаковими саме для цього підкласу антропонімів, звернути увагу на контрастивні риси, що відрізняють прізвища від омонімічних апелятивів, власних імен осіб, імен по батькові.

Чи не найскладнішою проблемою в системі словозміни прізвищ є утворення форм кличного відмінка однини назв іменникового типу, оскільки у важких випадках мовці в значенні вокатива послуговуються формою називного відмінка однини. На нашу думку, „такому явищу є кілька пояснень: нехтування вокативом у радянські часи (його навіть позбавили статусу відмінка, іменуючи кличною формою), незнання особливих закінчень, свідоме ігнорування спеціальних форм під впливом інших мов, наприклад російської, активізація загальнослов'янської тенденції заміни словоформ кличного відмінка називним та ін.” [3, с. 102]. Для прізвищ подвійного роду (чоловічого або жіночого) мішаної групи І відміни у вокативі характерна виключно флексія -е: *Бурдуже, Гėje, Гóрче, Грибенче́, Мерже́, Палікірже, Панáце, Поконéче, Рідже, Рóще, Семерéче, Чевéльче, Юхше́, Янче* тощо. Серед досліджуваних антропонімів засвідчено низку прізвищ, тотожних демінутивно-мейоративним (меліоративним) варіантам власних імен осіб: *Гнату́ша, Гру́ша, Павлу́ша, Па́ша, Серо́жа*. Такі різновиди імен у кличному відмінку однини приймають закінчення -о, очевидно, за аналогією до назв твердої групи: – *Не хвилюйся, Пашо, все йде якнайкраще, – почав щось мимрити Левцьо* (Зарівна, с. 200). – *Скільки я тобі кричати буду, Альошо, щоб ти йшов вечеряти, га? – роздратовано сварила його мати* (Скороход, с. 18). – *Машо, я вас прошу, скажіть про це їй, мені цього не треба* (Зарівна, с. 178). – *Вітюшо, я не розумію цих людей* (Кокотюха, с. 265). Деякі вчені пояснюють це впливом російської мови, що викликає сумнів, оскільки в російській мові цей відмінок утрачено, збережено тільки окремі словоформи як реліктові граматичні явища. Відповідно, у прізвищах, на відміну від імен, варто використовувати словоформи з флексією -е: *Гнатуше, Груше, Павлуше, Па́ше, Серо́же*.

Досить складним у кличному відмінку однини для частини чоловічих прізвищ мішаної групи ІІ відміни є вибір флексії -е чи -у. У лексикографічному виданні „Граматичний словник української літературної мови. Словозміна” (2011) подано відмінкові парадигми апелятивної лексики, при цьому використано формальний підхід: в іменниках – загальних назвах чоловічого роду ІІ відміни мішаної групи – уживання закінчення вокатива

залежить від фінальної приголосної основи. Для іменників на /ж/ рекомендовано флексію **-е** [1, с. 79–80], для слів на /ч/ та /ш/ – **-у** [1, с. 445–448, 449]. Дослідивши різні підходи до розв’язання цієї проблеми в галузі словозміни українських прізвищ, дійшли таких висновків. Антропоніми з фіналами **-ич**, **-ович (-евич)**, **-ач** обирають виключно флексію **-у**: *Березичу, Дудичу, Думичу, Катричу, Кедюlichу, Устияновичу, Федьковичу, Филипovichу, Якубовичу, Яремovichу, Блажкевичу, Євстахевичу, Житкевичу, Шендеревичу, Яськевичу, Волевачу, Волохачу, Горбачу, Косилачу, Осідачу, Ухачу*. Рідковживаною для назв на /ч/ є флексія **-е**: *Доскоче, Кінче*. Зазвичай це оніми із затемненою етимологією й нерухомих наголосом на основі. Тільки закінчення **-е** у вокативі однини варто обирати для прізвищ на **-ж**, **-дж**, **-яр**: *Чіжже, Коржже, Вовняре, Дігтяре, Мазяре, Шкляре*. Характерним є воно й для назв на /шч/ (орфографічно **щ**): *Борище, Недайборище, Печіборище, Трище*. Прізвища на /ш/ також більше тяжіють до вибору закінчення **-е**, хоч можливе й **-у**: *Болюбаше, Гавдіше, Гармаше, Гнідаше, Конаше, Кінаше, М’якуше, Сабадаше, Федяше, Малограше, Цвєньгроше, Яроше*. Можливо, для деяких прізвищ варто рекомендувати варіантні вокативні закінчення **-у** та **-е**, оскільки припис тут не може бути дуже суворий [3, с. 107–110].

Для частини апелювативів чоловічого роду із суфіксом **-ець** – *кравець, горобець, швець, жнець, чернець* – характерне в кличному відмінку однини закінчення **-е**, перед яким відбувається чергування приголосних фонем /ц’/ – /ч/, спостережене також переміщення наголосу: *кравче, горобче, шевче, жєнче, чєнче*: *Кравче, пильнуй свого кравецтва, а в шевство не мішайся* (УПП, с. 99). *Знай, шевче, своє правило, а помежи кравців не лїзь* (УПП, с. 100). Крім цього, у лексемах *швець, жнець* засвідчене одночасне чергування голосних фонем /е/ та нульової в корені й суфіксі. В іменнику *чєнче* таке чергування голосних відбувається у суфіксі, також спрощується приголосний [р]. В омонімічних прізвищах *Кравець, Горобець, Швець, Жнець, Чернець* у кличному відмінку однини вживається флексія **-ю**, при цьому наголос з основи переміщується на закінчення, більше не відбувається ніяких додаткових морфологічних та фонетичних явищ з метою максимального збереження початкової форми прізвища в непрямих відмінках: *Кравцю, Горобцю, Швецю, Жнецю, Чернецю*.

Релевантним граматичним маркером прізвищ чоловічого роду II відміни є форми родового відмінка однини, у яких використовують виключно закінчення **-а** (орфографічно **а** чи **я**), бо це назви істот: *Вернідуба, Вовкодуба, Гнилозуба, Гудіма, Макодзьоба, Святокума, Трохіма, Фуліма, Юхіма, Яструба, Гориня, Добрюмія, Кобриня, Небораця, Ріся, Чєпеля, Чорнобіля, Шєпеля, Яремуся, Кухаря, Житкєвича, Зіничя, Недайборица, Отченаша, Фєдиша, Хариша* та ін.

У давальному відмінку однини антропонімів чоловічого роду II відміни, як і в інших назвах істот-осіб, уживають варіантні флексії **-ові (-єві, -єві)** та **-у (-ю)**, саме такий порядок вибору традиційно рекомендовано з погляду культури мовлення: *Стрілюкові й Стрілюку, Талимончюкові й Талимончюку, Тихоходові й Тихоходу, Чорноволові й Чорноволу, Савєві й Савю, Штовханєві й Штовханю, Юрасєві і Юрасю, Чендєєві й Чендєю, Сутичєві й Сутичу, Талапканичєві й Талапканичу, Стрєгушєві й Стрєгушу, Тіжєві й Тіжю* тощо.

Частина українських чоловічих прізвищ II відміни мішаної групи походить від імен по батькові й відрізняється від твірних слів акцентуацією: *Архипович, Миронович, Омелянович, Пилипович, Якимович, Янович* та ін. Для імен по батькові з погляду морфологічної парадигматики рекомендовано для давального відмінка однини інакший порядок пріоритетності флексій **-у** та **-єві**: *Архиповичу й Архиповичєві*, тому що по батькові переважно вживають після власних імен осіб у всіх стилях сучасної української літературної мови (виключно на другому місці після імені – в офіційно-діловому та науковому стилях). Трапляються випадки й окремого іменування людей на по батькові, таке явище характерне для розмовного, художнього, почасти публіцистичного стилів: – *Борисовичєві за папір я заплатив, але хати не палив* (Зарівна, с. 158).

Проте у відмінковій парадигмі прізвищ, омонімічних іменам по батькові, для дати в однині засвідчений традиційний для цього підкласу антропонімів порядок словоформ:

Пили́повичеві й Пили́повичу, Яно́вичеві і Яно́вичу, Кири́ловичеві й Кири́ловичу, Мירו́новичеві й Мירו́новичу.

Місцевий відмінок однини іменників чоловічого роду II відміни має три варіантні форми з флексіями **-ові (-єві, -єві), -і (-ї), -у (-ю)**, саме такий порядок характерний для українських прізвищ, причому останнє закінчення найчастіше вживають із прийменником *по*: *на, у (в), при, по Кури́лові, Кури́лі, Кури́лу; на, у (в), при, по Вовкогóнові, Вовкогóні, Вовкогóну; на, у (в), при, по Данильцєві, Данильці́, Данильцю́; на, у (в), при, по Неха́єві, Неха́ї, Неха́ю; на, у (в), при, по Мама́єві, Мама́ї, Мама́ю; на, у (в), при, по Житкє́вичеві, Житкє́вичі, Житкє́вичу; на, у (в), при, по Шклярє́ві, Шклярі́, Шклярю́.*

У прізвищах чоловічого роду II відміни твердої групи з основою на **-г, -г, -к, -х** засвідчено дублетні флексії місцевого відмінка однини **-ові, -у**, у таких назвах не вживають закінчення **-ї**, очевидно, з метою уникнення чергування твердих задньоязикових та глоткової приголосних фонем з м'якими передньоязиковими свистячими, пов'язаного з II палаталізацією: *на, у (в), при, по Семинóгові, Семинóгу; на, у (в), при, по Чóрнатові, Чóрнагу; на, у (в), при, по Мура́шкові, Мура́шку; на, у (в), при, по Шелемє́хові, Шелемє́ху.*

До релевантних граматичних ознак прізвищ належить виключне вживання закінчення **-ів (-їв)** у формі родового відмінка множини назв чоловічого роду II відміни: *Роздобу́дьків, Почекáйлів, Шамрі́в, Рудників, Сергі́йців, На́їв, У́личів* тощо; – *Я вас боюся, бо ви можете й мене від дітей забрати, як Різу́нів, Поповичів, Шпетків* забрали... ви всіх можете забрати (Матіос, с. 52). *Я відомщу, якщо доведеться, й за тебе, й за всіх Довгополів твоїх* (Матіос, с. 56). *Тільки недавно, коли, з Лялюсиної подачі, я став бачити нашу родину – спершу Довганів, а потому й Ватаманюків, – не як колись, дискретними портретами в альбомі, а, як в інтернеті, зв'язною мережею лінків, я подумав, що то власне татові випало на долю заплатити своїм життям за окрадене батьківське* (Забужко, с. 649). *Ходить Фрозина, зігнута вдвоє, то перед сільрадою, то перед конторою, куди викликають одне за одним Сли́жуків, Петрюків, Тораків, Гулеїв...* (Матіос, с. 78). *Скільки треба Стусів, щоб перемогла честь і почалася справжня нова історія?* (Бондаренко, с. 66). *У тиждень до війни, 15 червня сорок першого, за одну ніч вивезли всіх Штефу́ряків, Богданів і Пили́'юків* (Матіос, с. 52). У генітиві множини антропонімів подвійного роду I відміни засвідчене переважне використання нульової флексії, порівняно з **-ів (-їв)**: *Беззубок, Бенді́ог, Веді́бід, Заплю́йсвічок, Круті́голів, Музи́чок, Підкі́вок, Слі́в, Танці́ор, Яри́г: Он в Доценків серед двору Шість мертвяків, а в Бі́дух – Восьме́ро* (Іванов, с. 259). За нашими підрахунками, серед досліджуваних прізвищ чоловічого або жіночого роду I відміни нульова флексія в родовому відмінку множини зафіксована в 93,7% прикладів, а закінчення **-ів (-їв)** – у 6,3% назв [2, с. 145]: *Кочергі́в, Кузьмі́в, Нудьгі́в, Сквороді́в, Харі́в, Щербі́в, Юрі́в.*

Крім традиційної форми знахідного відмінка множини всіх прізвищ, яка збігається з формою родового відмінка множини, варто подавати рідковживану з прийменником *у (в)* (рідше з іншими – *через, між (поміж), на*), що формально збігається зі словоформою називного відмінка множини: *мітити в Патóни, готуватися в Пороші́нки*. Такі форми функціонально обмежені, конотативно марковані, часто мають іронічний, негативний чи зневажливий відтінок. Є. С. Отін у „Словнику конотативних власних імен” (2004), укладеному на матеріалі російської мови, наводить приклади фразеологічних одиниць з подібними словоформами, підтвердженими ілюстративним матеріалом: *гляде́ть в Наполео́ны, рва́ться в Наполео́ны, и́дти в Наполео́ны, лезе́ть в Наполео́ны, выйти́ в Наполео́ны* [4, с. 251].

На окрему увагу заслуговують різновідмінювані прізвища, до конгломерату яких належать антропоніми давнього ад'єктивного походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-їн)**. Ці форманти різні за генезисом, проте є носіями одного значення. На думку Ю. К. Редька, такі прізвища, „утворені з присвійних прикметників, виникли як назви сина по батькові або по матері” [5, с. 90]. Для переважної більшості відмінкових форм чоловічого роду засвідчено іменникові закінчення, а, по суті, це реліктові флексії давніх коротких прикметників, які зникли в сучасній українській літературній мові, а в давні часи морфологічна парадигматика

іменників та нечленних прикметників чоловічого роду була тотожною. Із сучасними повними ад'єктивними флексіями збігається закінчення орудного відмінка однини **-им** чоловічих прізвищ із зазначеними суфіксами: *Зéровим, Мару́синим, Микі́товим* і *Микі́твим, Тимофі́євим* і *Тимофі́ївим*. Від прізвищ давнього прикметникового походження на **-ин** варто відрізняти антропоніми, які з давніх часів були тільки іменниками з омонімічним суфіксом, що вказував на етнічну належність: *Воло́шин, Грузі́н, Литві́н, Ру́син, Сэ́рбин, Ту́рчин*. Такі назви відмінюються за іменниковим типом II відміни твердої групи і в орудному відмінку однини характеризуються вживанням флексії **-ом**: *Воло́шином, Грузі́ном, Литвіно́м, Ру́сином, Сэ́рбином, Ту́рчином*.

Видається сумнівною рекомендація Ю. К. Редька про розрізнення в називному відмінку множини закінчення **-и** чоловічих прізвищ із суфіксами **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин (-їн)** та закінчення **-і** для жіночих. „Коли ж множина означає і чоловіків, і жінок (наприклад, чоловіка і жінку, братів і сестер), то вживається форма, властива чоловічому прізвищу” [5, с. 56]: *Шехови заїхали по друзів на таксі, побачили біля під'їзду всіх Керів, вийшли з салону привітались. – Це моя сестра Кароліна, – сказав Роберт, – а це наші друзі, знайомтесь: Зоя та Олег Шехови* (Вдовиченко, с. 64). А яке закінчення вживати, коли точно не знаємо складу певної сім'ї за статевою ознакою, а якщо в низці сімей тільки жінки, то в частині назв у формі множини в тому самому контексті необхідно використовувати закінчення **-і**, а в частині – закінчення **-и**? Тому „з метою уніфікації форм у множині із чоловічими відповідниками на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-їн)**, які зберігають давні флексії коротких прикметників, що в сучасній українській мові переважно збігаються з іменниковими, жіночі антропоніми” в називному, рідковживаній формі знахідного, кличного відмінків множини „приймають закінчення **-и** (ні в якому разі не **-і** в літературній мові), тотожне флексії іменникового типу, наприклад: *Сергій і Тетяна Прóциви, Олена та Марія Горбóйшини, усі без винятку Удовині*” [2, с. 131].

Також для різновідмінюваних чоловічих і жіночих прізвищ на **-ів (-їв)** узаконено вживання варіантних форм в усіх відмінках, крім називного однини чоловічого роду, та із закономірним чергуванням голосної фонем */i/* в закритому складі з */o/* чи */e/* у відкритому чи без такої альтернативи голосних, з пріоритетом перших, тобто, наприклад, у родовому відмінку однини чоловічих прізвищ використовуємо форми *Рóмцева* і *Рóмціва* (від *Рóмців*), жіночих – *Рóмцевої* і *Рóмцівої* або *Рóмців* (початкова форма – *Рóмцева* і *Рóмціва* або *Рóмців*, остання як незмінюваний різновид, що належить до нульової парадигми): *Хоч в уяві Р. Олексіва виношується суто музичний фільм, він усе-таки не нехтує сюжетом у його побудові – треба ж заповнити фільм дією головних героїв – Софії Ротару та Василя Зінкевича* (Івасюк, с. 122). *Дружина вийшла з Я. І. Гнатівим, а мене затримав його партнер, який сказав, щоб я розписався в якомусь великому зошиті* (Івасюк, с. 218). *Тамара не могла второпати, хто то такий цікавий, аж потім зрозуміла, що йдеться про Пилипківа, котрий захищав кандидатську валізами сала і плував сценографію із стенографією* (Зарівна, с. 120).

Ю. К. Редько в „Довіднику українських прізвищ” (1968) кваліфікує форми непрямих відмінків антропонімів на **-ів (-їв)** на зразок „*Михайліва, Михайлівим, Андріїва, Андріївим, Гриціва, Грицівим* тощо” як „спотворення”, проти яких треба боротися. „Деякі носії прізвищ на **-ів** безпідставно вимагають зберігати звук” [і] „в непрямих відмінках їхніх прізвищ, кажучи: „Я Михайлів, а не Михайлов, тому треба писати Михайліва”. Такі міркування свідчать про незнання законів української мови, і такому „філологові” слід сказати, що говоримо по-українському *коня*, а не „кіня”, та що Львів не перестав бути українським містом, хоч говоримо *Львова*, а не „Львіва” [6, с. 52–54]. Проте в праці Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської „Власні імена людей” (1996) зокрема засвідчено: „...донедавна відмінювання за типом *Фéдорів – Фéдоріва – Фéдоріву, Лéсів – Лéсіва – Лéсіву* та ін. вважалося ненормативним. Але у зв'язку з тим, що правило про чергування *і* з *о, е* в непрямих відмінках таких прізвищ не знайшло одностайної підтримки в сучасній мовній практиці, найновіші правописні джерела рекомендують вважати нормативними обидва варіанти відмінювання – з чергуванням і без нього” [7, с. 303]. Наприклад: *Мене з Юрківим*

запроторили до однієї камери (Караташ, с. 114). До речі, **Юрків** Володимир знав напам'ять „Енеїду” Котляревського (Караташ, с. 115). В лютому 1953 року Військовий Трибунал Біломорського Військового Округу в закритому засіданні судив антирадянську повстанську групу українських націоналістів, очолювану Володимиром **Юрковим**, Миколою Головаєм та Володимиром Караташем (Караташ, с. 158). 5 лютого 1953 року суд оголосив вирок: ...4. **Леськова** Володимира Петровича (який ні в чому не зізнався) за активну діяльність в антирадянській групі українських націоналістів засудити до 25-ти років позбавлення волі і 5 років поразки в правах і одного року закритої тюрми суворого режиму (Караташ, с. 114). Миколі Головаю, Володимиру **Леськіву**, Никанорові Кухті та Гаврилові Дубенюку додали ще по 25 років концтаборів і по 5 р. поразки прав (Караташ, с. 158).

П. П. Чучка, дослідивши антропонімію Закарпаття, зазначає, що закономірне чергування при словозміні в розгляданих прізвищах „не є повсюдною нормою. У с. Люта, що на Великоберезнянщині, та в навколишніх селах, наприклад, побутує прізвище *Йацків*, яке в непрямих відмінках має форми *Йацківа*, *Йацківу* і т. д., тобто форми з аналогічним *i*. А в сусідньому селі Сухій це ж прізвище у родовому відмінку має вже форму прикметникову – *Йацкóвого* – та ще й із чергуванням *i – o*” [8, с. 345]. На нашу думку, з погляду культури мовлення варто в межах одного твору чи документа використовувати однотипні відмінкові словоформи українських прізвищ на **-ів (-їв)**: чи із закономірним чергуванням голосної фонем */i/* в закритому складі з */o/*, */e/* у відкритому, чи без такої альтернативи голосних фонем. У нашій практиці ми запитуємо особу, який варіант словозмінної парадигми їй більше імпонує – таким і послуговуємося. Звичайно, така можливість не завжди існує, тому навіть прізвища відомих мовознавців, культурних діячів, науковців, письменників відмінюють по-різному.

Для прізвищ осіб чоловічої статі на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв)** у формі давального відмінка однини характерне виключно закінчення **-у**, що зумовлено правилами евфонії сучасної української мови [2, с. 133–134]: *Архіпіву*, *Васильківу*, *Вінтоніву*, *Грицаїву*, *Данілківу*, *Ільківу*, *Кириліву*, *Леськіву*, *Матіїву*, *Тимофіїву*, *Юхиміву*, *Яндрухіву* тощо.

Для прізвищ, у яких акцентуація підпарадигм однини і множини відрізняється – в однині наголошене закінчення, у множині – основа чи навпаки, варто до вільних форм називного, знахідного та кличного відмінків множини додавати зв'язані форми в поєднанні із числівниками *два (дві)*, *обидва (обидві)*, *три*, *чотири* та складених з кінцевими компонентами *два (дві)*, *три*, *чотири*. При цьому формальні закінчення вказаних вільних і зв'язаних словоформ мають тотожні закінчення, а наголос в останніх збігається з наголосом форм родового відмінка однини, наприклад: родовий відмінок однини прізвища подвійного роду I відміни *Душі́*, вільні форми називного, рідкісної форми знахідного й кличного відмінків множини *Душі́*, *у (в) Душі́*, *Душі́*, зв'язані форми називного, рідкісної форми знахідного й кличного відмінків множини *два (дві)*, *обидва (обидві)*, *три*, *чотири Душ-і́*, *у (в) два (дві)*, *обидва (обидві)*, *три*, *чотири Душ-і́*, *два (дві)*, *обидва (обидві)*, *три*, *чотири Душ-і́*. Подібні форми більше поширені серед прізвищ чоловічого роду II відміни (першою подано вільну форму, другою – зв'язану): *Кухарі́* – *два*, *обидва*, *три*, *чотири Кухарі́*, *Рої́* – *два*, *обидва*, *три*, *чотири Рої́*, *Хмелі́* – *два*, *обидва*, *три*, *чотири Хмелі́*, *Зайці́* – *два*, *обидва*, *три*, *чотири Зайці́*, *Громі́* – *два*, *обидва*, *три*, *чотири Громі́*.

Отже, традиційні підходи до вивчення системи словозміни українських антропонімів з розвитком нових наукових парадигм вимагають деякого коригування, переміщення акцентів, сучасного трактування проблемних моментів тощо. Як релевантні маркери прізвищ варто кваліфікувати словоформи кличного відмінка однини подвійного роду – чоловічого або жіночого – мішаної групи I відміни та чоловічого роду мішаної і м'якої груп II відміни, родового, давального, місцевого відмінків однини антропонімів чоловічого роду II відміни, зокрема порядок їхньої пріоритетності, а також форми родового відмінка множини прізвищ подвійного роду I відміни та чоловічого роду II відміни, знахідного відмінка множини всіх прізвищ, орудного відмінка однини різновідмінюваних власних назв чоловічого роду, словоформи давального відмінка однини чоловічих прізвищ на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв)**,

називного, знахідного, кличного відмінків множини різновідмінюваних антропонімів обох родів на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин (-їн)**, а також використання варіантних форм указаних прізвищ – із закономірним чергуванням /і/ з /о/ чи /е/ та без нього. Низка прізвищ має зв'язані форми називного, знахідного та кличного відмінків множини в поєднанні із числівниками *два (дві), обидва (обидві), три, чотири* та складених з кінцевими компонентами *два (дві), три, чотири*.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Бондаренко – Бондаренко С. Г. От я вся – я свято, або Віхола лохів / С. Г. Бондаренко. – Видання друге, доповнене. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 200 с.
- Вдовиченко – Вдовиченко Г. Купальниця : роман / Г. Вдовиченко ; передмова Г. Гудзьо. – Харків : Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2012. – 240 с.
- Забужко – Забужко О. Музей покинутих секретів : роман / О. Забужко. – Вид. 2-е, доп. – К. : Факт, 2009. – 832 с.
- Зарівна – Зарівна Т. П. Хроніка від жінки [Текст] : романи / Т. П. Зарівна. – К. : Український письменник, 2003. – 252 с. – (Зірки прози ХХІ).
- Іванов – Іванов Д. Й. Село в терновому вінку [Текст] : поезії / Д. Й. Іванов. – Чернігів : Трійця, 2008. – 367 с.
- Івасюк – Івасюк М. Г. Монолог перед обличчям сина [Текст] : [докум. повість] / М. Г. Івасюк ; [передм. М. Я. Лазарука]. – [2-ге вид.]. – Чернівці : Молодий буковинець, 2007. – 223 с.
- Караташ – Караташ В. М. На барикадах Кенгіра / В. М. Караташ. – Тернопіль : Сорока, 2008. – 292 с.
- Кокотюха – Кокотюха А. Червоний : роман / А. Кокотюха ; передм. В. Кіпіані. – Харків : Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2013. – 320 с.
- Матіос – Матіос М. В. Нація. Одкровення / М. В. Матіос. – 3-є вид., доп. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 204 с.
- Скороход – Скороход О. Всесвіт / О. Скороход // Дніпро. Літературно-художній журнал. – Січень 2009. – С. 4–51.
- УПП – Українські прислів'я та приказки : [збірка] / [упоряд. С. Мишанич та М. Пазяк]. – К. : Дніпро, 1983. – 390 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / В. І. Критська, Т. І. Недозим, Л. В. Орлова та ін. ; відп. ред. Н. Ф. Клименко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – 760 с.
2. Ковтюх С. Л. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : [монографія] / С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталян ; за ред. С. Л. Ковтюх. – Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2012. – 256 с.
3. Ковтюх С. Л. Особливості вживання флексій вокатива в українських прізвищах II відміни мішаної групи / С. Л. Ковтюх // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наук. праць. – Випуск шостий / гол. ред. М. Є. Скиба ; відпов. за випуск М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХмЦНП, 2013. – Частина перша. – С. 102–112.
4. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк : ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2004. – 412 с.
5. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наукова думка, 1966. – 214 с.
6. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько ; за ред. І. Варченка. – К. : Радянська школа, 1968. – 255 с.
7. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.
8. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія / П. П. Чучка. – Ужгород, 2008. – 671 с.

Svitlana Kovtjukh

CASE WORD FORMS AS RELEVANT MARKERS OF UKRAINIAN SURNAMES

The author considers the peculiarities of the word form system of Ukrainian surnames in respect to morphological paradigmatics. Particular attention is paid to case forms of this subclass antroponyms which function as relevant markers. This concerns the vocative word forms singular of

double gender surnames of mixed group of the first declension and masculine antroponyms of mixed and soft group of genitive, dative and locative case of the second declension, genitive plural surnames of double gender of the first declension and masculine of the second declension, plural vocative of all surnames, instrumental case of all plural surnames, vocative masculine singular personal names of different declensions, nominative, accusative, vocative plural antroponyms of both genders ending with -ов, -ев (-ев), -ів (-їв), -ин (-їн) and others. The author also considers linked forms of the nominative, accusative and vocative cases used with numerals two and both, three, four and composed with the ending components two, three, four. The author accentuates contrastive features of word forms of homonymous appellatives, personal names, patronymics and surnames in the modern Ukrainian literary language.

Key words: morphological paradigm, elementary paradigmatic classes, paradigm, word form, flexion, surname, antroponym.

Світлана Ковтюх

ПАДЕЖНЫЕ СЛОВОФОРМЫ КАК РЕЛЕВАНТНЫЕ МАРКЕРЫ УКРАИНСКИХ ФАМИЛИЙ

В статье рассмотрены особенности системы словоизменения украинских фамилий с точки зрения морфологической парадигматики, в частности внимание сосредоточено на падежных формах этого подкласса антропонимов, выполняющих функцию релевантных маркеров. Это касается словоформ звательного падежа единственного числа фамилий общего рода смешанной группы I склонения и мужского рода смешанной и мягкой групп II склонения, родительного, дательного, предложного падежей единственного числа антропонимов мужского рода II склонения, родительного падежа множественного числа фамилий общего рода I склонения и мужского рода II склонения, винительного падежа множественного числа всех фамилий, творительного падежа единственного числа разносклоняемых имен собственных мужского рода, именительного, винительного, звательного падежей множественного числа разносклоняемых антропонимов обоих родов на -ов, -ев (-ев), -ів (-їв), -ин (-їн) и др. Рассмотрены связанные формы именительного, винительного и звательного падежей множественного числа в сочетании с числительными два (две), оба (обе), три, четыре и составных с конечными компонентами два (две), три, четыре. Акцентировано внимание на контрастивных чертах словоизменения омонимических апеллятивов, собственных имен лиц, отчеств и фамилий в современном украинском литературном языке.

Ключевые слова: морфологическая парадигматика, элементарные парадигматические классы, парадигма, словоизменение, падежная форма, словоформа, флексия, фамилия, антропоним.

УДК 81'367. 635

Наталія Куш
(Київ)

ЧАСТКА В СИСТЕМІ ДИСКУРСИВНИХ СЛІВ

Пропонована стаття є початковим етапом дослідження частки в системі дискурсивних слів. Зокрема проаналізовано еволюцію поглядів на частку з II пол. XX ст. до сьогодні, сформовано робоче визначення частки, схарактеризовано основні напрямки й підходи у трактуванні часток, виявлено вплив часток на дискурс.

Ключові слова: частка, дискурс, дискурсивні слова, функційна граматики, описова (традиційна) граматики.